

Vejlby-Risskov Lokalhistoriske Forening, Steen Buck:

Byvandring i Ellevang 26. maj 2018

Ellevang kirke

Velkomst ved formanden Jens Ole Henriksen. Afbrydelser med spørgsmål, rettelser og tilføjelser velkomne.

Vejlby bymark mellem landsbyen og bakkefoden (jernbanen) var i fællesskabets tid delt i fire store vange, Ellevang, Mønnenvang, Skovvungen og Kaysvang. Derudover havde landsbyen skoven, fedet, heden og mosen. Ved udskiftningen 1782 blev jorden fordelt på de enkelte gårde ved en stjerneudskiftning, hvor gårdene blev liggende inde i landsbyen. Efterhånden blev de udflyttet (se kort med situationen 1942). Theasminde øverst øst for Mosevej, Bakkegården, Lindegården og Fredenslund ved Mosevej (mellem de to første blokke i Korshøjen), Høvsagergård (Kildehøjen), Enghavegård (Ellevangsskolen), Eskely ved Norddigesvej, på den anden side Stenagervej Krogsgården og Vejlby Vestergård. Jeg skal vende tilbage til disse gårde.

Ved Vejlby Nord forstås området mellem Grenåvej og Mollerup skov. Den første del af Vejlby Nord, der blev udstykket og bebygget, var Bakkegårdsvej langs Grenåvej og Bakkegårdsvej. Den blev udstykket privat af overlæge Geert Jørgensen (søn af præsten) i 1930'erne og først udbygget i 1940'erne (rækkehuse 1948). Skolevungen med skole og rundel var planlagt af sognerådet og udbygget i 1930'erne, og Forteparken nord for Fortebakken blev udstykket fra gårdene Nyholm og Vejlby Østergård af kommunen efter krigen.

I 1962 kom Vejlby-Risskov Sogneråds store plan for Vejlby Nord. Det var højkonjunkturens og de store planers tid. Devisen var vækst, vækst, vækst. Vejlby-Risskov skulle udbygges fra ca. 13.000 indbyggere til 40-50.000. En journalist spurgte i 1961 sognerådsformand Otto Kier, hvad der skulle ske med landsbyen. ”Den skal væk, svarede han. Husene er ikke noget værd, vi skal bygge nyt.” Vejlby skulle overgå fra boligformål til forretningsformål, stod der i planen. Der skulle bygges et stort butikscenter med P-hus over for apoteket og med nye tilkørselsveje. Alt skulle nu tilpasses bilerne. Desuden skulle der udlægges et bredt bælte på begge sider af jernbanen til industri, og fra centeret ned til industriområdet skulle der gå en stor bred vej med navnet Industrivej. Hele området mellem centeret og industrikvarteret skulle udlægges til boligformål. Kommunen havde selv købt de fleste af gårdenes jord og udstykkede arealerne. Heldigvis købte Boligforeningen af 10. marts 1943 arealerne nærmest oppe ved landsbyen.

Man startede med vejnettet og kloakeringen og nedsatte et vejnavneudvalg, der kom med sit forslag i 1964. Bakkegårdsvej og nogle af dets sideveje havde fået navn efter stjerner, Miravej, Rigelvej og Sveavej, resten blev opkaldt efter små lokaliteter på Samsø: Besservej, Vesborgvej, Kolbyvej, Permelillevej, Jættehøjen, Skodshøjen, Stålhøjen, Rønbjergvej, Espedalen, Byløkken, Kanehaven osv. Til sidst blev Industrivej omdøbt til Nordbylandsvej efter den del af Samsø, man kunne se fra Vejlby bakke. Det blev senere forkortet til Nordlandsvej, ligesom Ellemandsbjergvej i Forteparken var blevet til Ellebjergvej.

Planen omfattede tillige en ny skole, institutioner (børnehaver, vuggestuer, fritidshjem) og butiksfaciliteter, alt sammen med flade tage i den moderne amerikanske stil. Der blev lagt servitutter på parcelhusbyggeriet, som startede på Stålhøjen og Rønbjergvej i 1965. Tagene skulle have samme hældning, og der skulle bygges med gule sten, så man fik et pænt og ensartet byggeri, ikke det roderi, som man så ovre på Bakkegårdsvej, hvor der var muremestervillaer og bungalower fra 30'erne og oppe for oven fra 1948 rækkehuse med højt saddeltag. Bakkegårdsvej havde tilkørsel direkte fra Grenåvej både for oven og forneden, hvor Sveavej førte videre ind til Nordlandsvej, som

endnu ikke var færdig op ad bakken. Mange af parcelhusene var typehuse, som leveredes af de store firmaer, der skød op i 1960'erne. Nogle var også selvbyggerhuse bl.a. fra Høm huse.

Oven for parcelhuskvarteret købte et konsortium af bl.a. tømrermestre grunde op til et stort rækkehuskvarter, Fredensbjergparken, opkaldt efter gården Fredenslund, som lå ved Mosevej lige neden for Korshøjen (se kortet). Konsortiet hyrede arkitekterne Friis og Moltke til at tegne rækkehusene. De første ejere kunne flytte ind på Skodshøjen og Korshøjen i 1968. Noget kunne dog ikke sælges, men måtte lejes ud til unge mennesker.

I 1968 jævnedes man det meste af Vejlbymed jorden for at skaffe plads til det store C-center, som det hed. Århus kommune udsendte i 1966 en stor egnsplan for Århuseggen, som opererede med tre slags centre, et A-center i midtbyen, tre B-centre i henholdsvis Lisbjerg, Skejby og Hasselager samt en hel række C-centre, bl.a. Viby, Gjellerup og Vejlbym. Men Vejlbymcentret blev aldrig til noget. Det sociale boligselskab, som bygget Veriparken, var langt fremme med et Veri-center, som forskrækkede de private investorer, der skulle bygge Vejlbymcenteret, så de trak sig fra planen. Behovet for nærbutikker blev dækket af Veri-centeret, Brugsen ved Grenåvej samt et mindre butikstorv ved Korshøjen, hvor købmand Olsen fra Vejlbym flyttede ned. Sognerådet væltede med andre ord Vejlbym til ingen verdens nytte. Tilbage efter bulldozerne lå Danmarks dyreste græsplæne over for apoteket, det eneste hus, der blev realiseret af de store betonplaner – foruden den firesporede Vejlbym Centervej. En byplanmæssig skandale af de helt store, som man på arkitektskolen i mange år har brugt som afskrækkende eksempel på forfejlet byplanlægning. Men rækkehusbebyggelserne i Vejlbym Nord blev en succes, både Fredensbjergparken og især de bebyggelser, som Boligforeningen af 1943 byggede i 1970'erne, Vejlbym Vænge, Kildehøjen og senere Vejlbym Toften, som vi skal se nærmere på. Den kraftige befolkningsvækst i Vejlbym Nord krævede også en kirke og et nyt sogn (Jens Ole Henriksen vil komme nærmere ind på sognedelingen på vort næste arrangement den 15. september).

Ellevang kirke blev indviet af biskop Høirup den første søndag i advent 1974, efter at han og menighedsrådsformand Gustav Holch Povlsen og pastor Eva Noack, begge Vejlbym, samt to konfirmander året i forvejen havde nedlagt fem grundsten fra Vejlbym kirke. Hovedmændene bag kirkebyggeriet var Holch Povlsen og pastor Graabæk i Vejlbym, to markante personligheder, som ikke altid var enige. Et par måneder før indvielsen var Kjeld Holm ansat som sognepræst. Han fik i 1976 Jens Ole Henriksen som hjælpepræst og siden residerende kapellan – også ved Vejlbym kirke. Jens Ole havde, allerede før kirken stod færdig, været støttepædagog for Holch Povlsen og Graabæk, skriver arkitekt Knud Friis.

Der var modstand mod kirkebyggeriet fra de venstreorienterede på Korshøjen. De ville hellere have et forsamlingshus og havde lavet underskriftindsamling og planlagt en demonstration på indvielsesdagen, men der kom ikke ret mange. Enten fordi vejret var dårligt, eller fordi de venstreorienterede ikke alle sammen var ateister. Faktisk var der en del kristne blandt de venstreorienterede på Korshøjen. Omvendt var både den nye præst Kjeld Holm og den residerende kapellan Jens Ole Henriksen selv venstreorienterede og begge indstillede på, at kirken også skulle være et forsamlingshus. Det samme var kirkesanger Christian Madsen og organisten Mogens Helmer Petersen. Det blev den også med masser af foredrag og koncerter bl.a. en med Svend Asmussen. Senere kom der også et forsamlingshus på Jellebakkeskolen, som stadig fungerer, og som kirkefolket også engagerede sig i.

Hvad var det for et kirkehus, der blev indviet i 1974? Mange ældre vejlbymere syntes, det var noget underligt noget. En af dem var arbejdsmand Hans Danielsen, som var altnuligmand ved Jellebakkeskolen i de første år. Hans har fortalt mig, at der en dag kom en anden vejlbymer hen til ham og sagde: ”Hvad fanden er det, de bygger derovre? Er det en brandstation med slangetårn?”

Hans Danielsen og hans kone, som var flyttet ned på Kanehaven, da deres hus på Vægtervej oppe ved Vejlbj kirke skulle rives ned, kom aldrig til rette med den nye kirke. De blev ved med at søge op til den gamle.

Men Ellevang kirke blev faktisk vellykket. Det skulle være et lyst og klart hus uden alle mulige moderne, katolske krummelurer, havde pastor Graabæk sagt. Og det blev det. Arkitekten Knud Friis fra Friis og Moltke kalder det for rosinen i pølseenden på deres mangfoldige virksomhed i Vejlbj. De tegnede gymnasiet, idrætscenteret, Jellebakkeskolen og en stor del af boligbyggeriet i Vejlbj Nord, både ”Højene”, Vejlbj Vænge, Kildehøjen og Vejlbj Toften. Kirken er bygget af cementsten, træ og pap, ikke af kampesten som Vejlbj kirke. Men der er lighedstræk, først og fremmest de to tykke hvide mure. De er ikke massive ligesom kasse-murene i Vejlbj kirke. De er ikke kasse-mure, men hver især hule, selvstændige bygninger med smalle rum inden i, foroven lofter med bl.a. kirkens arkiv, forneden sakristi, garderober, køkken m.m. Murene har ingen vinduer, som man kan se pinesolen igennem. Lyset kommer ind gennem taget, som er en række skrå stillede plader hængt op mellem murene og med små vinduer imellem, som kaster lyset vestfra frem mod alteret og prædikestolen. I gamle kirker skulle lyset helst komme østfra, hvor paradiset lå. Indvendig er taget, som går helt ned til jorden i østenden, beklædt med uhøvlede brædder. Det hedder brutalisme i arkitektsproget. Friis og Moltke var eksperter i denne enkle rå stil. Gulvet er støbt i en rå beton med storkornet naturgrus. Det falder ned mod alteret og buer op igen for at mødes med tagets nedadgående bue. Kirkerummet buer med andre ord både foroven og forneden. Det giver en fremragende akustik.

Kirken har ikke noget kor med en triumfbue ind til, som gamle kirker har, og som kun præsten havde adgang til i middelalderen. Den består af et eneste rum, som alle har adgang til. Et forsamlingshus kort sagt, et ”bræddeskur på jorden”, som Grundtvig sagde, ikke noget fint og helligt sted. Hvis der kommer mange mennesker, som der gør juleaften, eller når Svend Asmussen o.l. spiller, kan man skyde væggen bagved til side og inddrage mødesalen bagved, som har et tilsvarende loft.

Inventaret er lige så enkelt og groft som huset. Døbefonten, alteret og prædikestolen er lavet af en rød granit fra et eller andet stenbrud i Sverige. De er lavet af en morsingbo ved navn Erik Heide, og det er jeg godt tilfreds med. Jeg er selv fra Mors, oven i købet fra Nordmors, hvor Erik Heide bor. På døbefonten har han lavet nogle fugle, måske duer. Han kan godt lide fugle, har også lavet en, der står i Reginakrydset nede i byen. Foran på prædikestolen er der nogen stråler, der måske forestiller evangelierne, siger Jens Ole, og en klase druer fra livets træ. Alteret er en stor firkantet blok, som præsten står bagved, når han indstifter nadveren. Sådan med bordet foran sig, stod præsterne også i den tidlige middelalder. Erik Heide lavede en udsmykning på forsiden af alteret, som Graabæk og han ikke var tilfreds med, så han huggede den væk og lavede det kors, I kan se nu. Over alteret hænger en tung krans af støbejernsplader. Den er i virkeligheden et krucifiks. Sådan nogle hængte man i senmiddelalderen op i mange triumfbuer. Foran ses den torne-kronede Kristus, ud til siden hans gennemborede hænder og bagtil hans fødder. Pladerne ind imellem forestiller ses bakkerne på Nordmors, har Heide selv fortalt. I det hele taget alle tiders kirkerum. Og man sidder godt, ikke sandt?

Uden for kirken

Tårnet ligner ikke et slangetårn. I bunden findes kapellet til de døde. Øverst hænger klokken. Hvis der skal kimes går man op ad en trappe på bagsiden og ind ad en dør. Den lille trappe ved muren fører op til et af loftsrummene i kirkens hule vægge. Der er bygget nogle skrå mure op ad ydermuren. De ligner de stræbepiller, man støttede kirkemurene med i den gotiske tid, men er det

ikke. De er sidemure i en række mindre rum, dåbsværelse, kontorer og møderum. Princippet er som i hovedkirken, at rummene dannes af to hvide mure med paptag imellem.

Nede på brolægningen står et Andreaskors af metal, som rustet lidt. Det ser ud, som om det er på vej over til skolen, en meget levende figur, som Erik Heide lavede til stedet, nogle år efter indvielsen. Det er på vej over mod skolens indgang, en slags symbol kan det være på det gode samarbejde mellem skole og kirke.

Bag ved kirken byggede man senere bygninger til børnehave og vuggestue og nu vist også SFO, I 1990 kom dertil en sognegård med mødelokaler, alt i alt en hel lille by, som spiller en stor rolle for kvarteret. Også arkitektonisk. Tænk, hvis kirken ikke havde været her!

Parkeringspladsen mellem kirken og skolen kaldtes i begyndelsen Kulturtorvet – til forskel fra butikstorvet ved den anden ende af Korshøjen – men navnet slog aldrig an. Det er jo ikke noget torv. Bl.a. fordi skolen på den anden side er så flad, som den er. Jellebakkeskolen blev bygget før kirken i en moderne stil. Den havde som Friis og Moltkes andre institutioner fladt tag og bestod af seks mindre huse, som hver især skulle være en skole på størrelse med en landsbyskole, hvor alle klassetrin var samlet i hvert hus med klasseværelserne grupperet omkring et fællesrum i midten. Meget forskelligt fra Risskov skole og de andre ældre skoler i Århus, som er etagebygninger, også fra Vejlbyskole fra 1950'erne, som har to etager (jeg gør opmærksom på vort skolearrangement med Per Friess den 11. oktober). Kjeld Holm og hans efterfølgere har satset meget på samarbejdet med skolen bl.a. med børnegudstjenester o.l.

Skolen blev i 2013 fusioneret med Vejlbyskole og ændrede ved den lejlighed navn til Ellevangskolen, fordi kirken hed sådan. Det kneb med børnetallet begge steder. Det gør det nok ikke, når de mange etagebyggerier i Vejlbyskole og omegn bliver færdige. Så skal man nok til at bygge en eller flere skoler igen. Problemet med navnet Ellevang er, at hverken skolen eller kirken ligger i Ellevang, de ligger begge to i Mønnenvang. Skellet mellem de to vange gik ved Norddiggvej, og den sidste stump af den vej er den, der går foran barakken derovre (se kortet).

Skulpturen øst for kirken er en gave fra Statens Kunstfond til kirkens 25 års-jubilæum 1999. Den er lavet af professor Morten Stræde fra Det kgl. Kunstakademi og hedder "Dagens Galskab". Det navn passer helt godt.

Stien fra Korshøjen mellem Espedalen og skolens sportsplads

Det høje, mærkelige træ fremme er en landevejspoppel, som bliver stynet kraftigt gang efter gang. Træet stod i læbæltet omkring gården Fredenslund, som lå mellem den næste sti og den næste igen. Gården var opkaldt efter gårdmand Andreas Fredslund, som var den første selvejer på stedet efter at have været fæster under Århus Hospital. Fredslund byggede senere sammen med to andre Vejlbysgårdmænd det bryggeri, som har givet navn til Bryggervej inde ved Grenåvej. Filosofien var, at de selv ville brygge øl af deres byg. Men det gik ikke så godt. Der var landbrugskrise omkring 1880. Bryggeriet blev solgt og gården også. Andreas Fredslund købte i stedet en coaster, som forliste nogle år efter nede i Kielerfjorden. Både han og hans ældste søn druknede. Den sidste ejer af Fredenslund hed Nikolajsen. Gården blev revet ned og træerne fældet. Hans Danielsen var med til det. Men fru Kryger i huset nedenfor bad ham om at skåne poplen. Det gjorde han så, Den står der endnu 50 år efter. Fru Kryger var enke efter den fremragende radiomand Christian Kryger, som nogle måske husker.

Korshøjen over for nr. 69

Så er vi i Fredensbjergparken, som er opkaldt efter gården Fredenslund. Korshøjen er den længste af de tre veje med 124 husnumre, tretagers huse på sydsiden og toetagers på nordsiden. Bygherren var et konsortium med bl.a. to tømrermestre og en elektriker, Due-El, som selv slog sig ned i et tretagers hus. Husene, der var beregnet som ejerboliger, blev tegnet af Friis og Moltke efter samme

princip som kirken: to mure af cementsten med fladt paptag imellem og eternitfacader hængt op til begge sider, smalle balkoner med rækværk af uhøvlede brædder. Det ligner beton, men er det egentlig ikke med undtagelse af pladerne i fronten og betondækkene mellem etagerne. Bilismen har spillet en stor rolle. Brede gader med tilkørsel fra Nordlandsvej. Hvert hus har carport og to parkeringspladser foran. Til gengæld er der bilfrie græsarealer bag ved husrækkerne, som vi lige så det, store fællesarealer med gangstier. Børnene kan gå i skole fra alle huse uden at skulle passere gader. Haverne år er små firkanter, som er lette at holde. De treetagers huse har ingen forhøje. En vældig praktisk bolig for travle mennesker uden alt for megen fritid. Jeg ved det, for jeg boede med min familie i nr. 55 henne ved det store træ i 28 år, indtil min kone ikke længere kunne klare trapperne. Vi havde engang besøg af en fjern slægtning fra England, som var grevinde. Hun kom kørende sammen med en veninde. De steg ud af bilen og gik hastigt ned i retning af den store poppel oven for Espedalen. De troede, at husene her var garager, og at beboelsen måtte ligge længere nede.

Det kan nok være, at Korshøjen er kedelig, når man kommer kørende første gang, men det er et godt sted at bo. Der var en god balance mellem fællesskab og privatbolig, et godt alternativ for folk, der hverken ville bo i parcelhus eller kollektiv. Dem var der mange af omkring 1970, især på universitetet. Der flyttede mange unge universitetslærere ind. Fredensbjergparken blev i mange år kaldt ”Magisterghettoen”. Der boede også mange læger – på kommunehospitalet hed det vist nok lægeghettoen – og også en del arkitekter og skolelærere. I nr. 69 lige over for os boede Erik Nygaard, lærer på Arkitektskolen i arkitekturhistorie med særlig vægt på boligbyggeri. Han har skrevet flere bøger om boligbyggeriet i Danmark efter 1945, bl.a. bogen ”Tag over hovedet” fra 1984. Vi lavede i mange år byvandring for den lokalhistoriske forening sammen rundt i hele Vejl by-Risskov, indtil han døde alt for ung i 2004. Han stod for arkitekturen, som jeg nu må tage mig af alene.

Stien mellem Korshøjen og Skodshøjen

De treetagers huse fra sydsiden med små haver og til gengæld et stort fællesareal, som mod betaling bliver holdt af kommunen. Legepladser, redskabsskur og boldbaner er dog beboernes og grundejerforeningens egen sag. Fredensbjergparkens Grundejerforening, som har frivilligt medlemskab, afholder en årlig arbejdsdag, hvor legepladser og fællesarealer bliver repareret. Der er også fælles redskaber i redskabsskuret, som medlemmer kan bruge, og et medlemsblad, men Fredensbjergparken har ikke fælles vaskehus, møderum, selskabslokaler og gæsteværelser, som dem, der findes i de bebyggelser, vi senere skal se.

Den treetagers blok ned til venstre er den nyeste på Korshøjen. Den stod færdig til indflytning 1972, mens den til højre var beboet allerede fra 1968. Enderækkehuset til højre blev købt af teologen Jørgen K. Bukdahl og hans kone Lise Togeby, senere professor i statskundskab og leder af regeringens store magtudredningsprojekt i 1990’erne. De fik engang et brev, der var adresseret Jørgen Bukdahl, Golgata 53, 8240 Risskov, og som nåede frem til Korshøjen. Det var dengang, vi havde et ordentligt postvæsen. Deres søn Lars Bukdahl, som er digter og litteraturanmelder ved Weekendavisen, har lige udgivet en digtsamling med titlen ”Korshøjen”. Han har flere gange tidligere skrevet om sin barndom i huset, som var fuldstændig stoppet til af bøger. I huset bor nu Jeppe Olsen, professor i kemi, en af universitetets største internationale profiler. Længere henne i de gamle blokke boede den ene magister ved siden af den anden. Der bor stadigvæk mange magistre, men så vidt jeg ved, er beboerne nu mere blandet. Navnet ”Magisterghettoen” passer ikke så godt mere.

Vi købte enderækkehuset til venstre i 1981 af lægen Martin Silbersmith. Han var indvandrer fra Schweiz. Haven var fuld af sten og lignede et helt bjerglandskab. Han og hans nabo Jeanette Cold fik lov til selv at indrette deres nybyggede huse, før de flyttede ind. Jeanette bor der stadigvæk. Det

er hende, der står for ”SeniorTV”, en lang række programmer, bl.a. en hel del fra Vejlbj Nord. De fleste huse er forskelligt indrettede. Kun nordsiden af Skodshøjen har huse, som er indrettet af Friis og Moltke selv. Husene skal udvendigt beholde det præg, de havde fra starten, står der i servitutterne. Alligevel er der en hel del, der har lavet om, f.eks. ved at lukke carporten af og male træværket i andre farver end den obligatoriske sorte.

Vestenden af Skodshøjen

På Skodshøjen i et af husene til venstre bor Jørgen Jensen, tidligere tegner ved TV, nu over 90, vist nok den ældste beboer på ”Højene”. Han har boet her fra starten. Det er der flere, der har, og der er også eksempler på børn, som er flyttet hjem til deres barndoms kvarter, f.eks. Steen Hannestad, professor i kosmologi, som nu ganske vist er skilt og flyttet ned i villakvarteret. Hans forældre boede på Korshøjen i mange år og flyttede så ud til en større villa ved skoven i Højbjerg, men nu er de flyttet tilbage og bor oppe på Jættehøjen. Her er flere boldbaner samt en petangbane.

Ved Skolestien oven for stien til Vejlbj Vænge

Vejlbj Vænge er et stort almennyttigt boligbyggeri, bygget 1971-75 af Boligforeningen af 10. marts 1943. Det består af otte firlængede gårde af den slags, I ser derovre. Arkitekterne var Friis og Moltke, som nu forlod det grå betonbyggeri og byggede i en stil, man har kaldt funktionel tradition, almindelige danske huse med saddeltag i stedet for det flade amerikanske. Her oven i købet bygget sammen til firlængede gårde som dem i det gamle Vejlbj, f.eks. gården Eskely, der lå ved Mosevej derovre, nogenlunde hvor det store egetræ står, måske en rest af læbæltet. Eskely blev i 1926 købt af Hans Mahler fra Samsø. Sønnen Jørgen Mahler solgte gården til kommunen til udstykning og flyttede over i fattiggården ved Skejbyvej og senere ned på en ejendom ved Langengevej, nogenlunde hvor Krogagre ligger i dag. Den udstykkede han selv ved hjælp af Kurt Thorsen og tjente så meget, at han kunne købe godset Bjørnholm på Djursland og en overgang al jorden til Gl. Estrup. Han sønner er godsejere den dag i dag, moderne landmænd, som er førende inden for organisationen ”Bæredygtigt landbrug”, der som bekendt er alt andet end bæredygtigt. Vi besøgte dem og deres mor sidste år på en udflugt med den lokalhistoriske forening. De føler sig stadig som vejlbjere og beværtede os fyrsteligt.

Vejlbj Vænge er typisk 70’erbyggeri. Højhusenes tid var forbi, også i Vejlbj, hvor Kantorparken er det nærmeste man kommer 60’ernes store modulbetonhuse, industrielt fremstillet af betonelementer, som kunne samles af folk uden mureruddannelse. Kernen er dog, så vidt jeg ved, beton, her som inde på universitetet beklædt med mursten som skalmur. Men det er tæt og lavt med forholdsvis små vinduer af hensyn til energiforbruget. Og så er det samlet om en gård med legeplads til børnene, så man kunne komme hinanden ved på en helt anderledes måde end i et parcelhuskvarter. Egentlig er det rækkehuse af forskellig størrelse, ca. 30 boliger i hver gård. Og gårdene har fælles varmemestre, vaskerifaciliteter, selskabslokale og mødelokaler.

Der er nemlig beboerdemokrati i Boligforeningens mange bebyggelser. Foreningen har fået stor betydning for Vejlbj Nord. Dens bebyggelser fylder en stor del af området. Vi passerer på vores tur i alt otte af foreningens afdelinger. Boligforeningen af 1943 er oprindeligt oprettet af socialdemokratiske medlemmer af sognerådet, bl.a. Ingvard Sørensen, som ville afhjælpe den store boligmangel under krigen blandt de dårligst stillede med et såkaldt socialt boligbyggeri, som også kunne danne modvægt mod alle villaerne. Det begyndte med de røde etageejendomme mellem Dybbølvej og Grenåvej, som er under renovering for øjeblikket, og fortsatte med de røde etageejendomme ved Langengevej, som vi kommer forbi senere. Siden er foreningen vokset til hele tretten afdelinger, heraf en i Gl. Egå, og råder nu over i alt 1241 boliger.

Hver afdeling har en bestyrelse, som drøfter fælles anliggender, bl.a. renoveringer. Vejlbj Vænge havde pga. byggesjusk i 1970’erne store problemer med indeklimaet og gennemgik en større

renovering i 2010-12, hvor beboerne midlertidigt flyttede ud i nogle barakker, der var bygget på plænen neden for stien her. Bl.a. blev alle ydermurene fornyet. Foreningen har kontor i Tranekærparken og har oven over afdelingsbestyrelserne et fælles medlemsblad og en hovedbestyrelse, som vælges af en årlig generalforsamling i Vejlbys skoles aula. Generalforsamlingen fastlægger en fælles byggepolitik. Skal man f.eks. forsætte med at bygge afdelinger uden for Vejlbys som den i Egå? Det skal man ifølge sidste generalforsamling, men inden for Århus Kommunes grænser.

Skolestien oven for Jættehøjen

De to nyeste blokke på Jættehøjen er noget dyrere end resten af Fredensbjergparken. Det ses bl.a. af de store biler, der holder foran husene, og af sydfacaderne, som I kan se derinde.

Højen her ovenfor er alle tiders kælkebakke om vinteren, hvis der er sne. Der er et leben uden lige. På denne tid af året er den også god som udsigtspunkt. Jeg står der omtrent hver aften. Man kan se Egå Gymnasium, flere kirker og Kalø Vig der oppefra.

Vi kommer nu til afdeling 9, Kildehøjen, og går igennem en af dens tre gårde uden at standse.

Kildehøjen er bygget i 1981 og er altså nyere end Vejlbys Vænge, men bygget på helt samme måde med de samme arkitekter Friis og Moltke. Den skal også renoveres bl.a. med nye vinduer, men ser ellers godt ud med bedre sten og meget liv i alle tre gårde.

Stien ved varmemesterkontoret i Kildehøjen

Her ses en del af de fælles faciliteter ved varmemesterkontoret, vaskeriet og et mindre møde- og festlokale. På parkeringspladsen længere fremme står boligforeningens delebil, en el-bil med påskriften "Tadaa!", også en af de fælles aktiviteter.

Kildehøjens parkeringsplads

Her ligger Kildehøjens to store festlokaler med en vuggestue nedenunder. Festlokalerne er glimrende, ved jeg af erfaring, men desværre temmelig dyre for ikke-medlemmer. Kildehøjen har tilkørsel fra Nordlandsvej til forskel fra Vejlbys Vænge, som har tilkørsel fra Stenagervej.

Hvor huset med festlokalerne ligger, lå i gamle dage en rad med fem rækkehuse i forlængelse af hinanden i en lang længe. Raden var en almindelig boform for fattigfolk, der skulle spare på varmen. Den hed Loyraden og var noget af det fattigste i Vejlbys. Vejlbys sidste barber Svend Ottosen var født og opvokset i Loyraden, som han fortæller om i sine erindringer. Jeg har lavet en lille bog med titlen "Billeder af Vejlbys historie", hvor jeg har et billede af Loyraden med. Fra Loyraden gik Mosevejen ned nordpå. Vi står omtrent på den gamle mosevej til mosen. På parkeringspladsen lå oprindeligt en bondegård, Lindegården og lige bag den en anden gård, matrikel nr. 30, som ikke nåede at få noget navn, før den blev lagt ind under gården Theasminde, som vi skal se om et øjeblik. Vi nærmer os altså den nordligste del af det gamle Vejlbys.

Mosevejen slog neden for de to gårde et sving østpå og fortsatte nordpå ned mellem den første og den anden blok på Korshøjen. Lindegården blev efter en brand flyttet ned til en plads norden for Mosevejsvinget og lå der endnu, da jeg var her første gang helt nede ved Jættehøjen. Der var en masse rotter i den forfaldne gård, som plagede de nye tilflyttere i Fredensbjergparken. Vi går nu op det nordlige Vejlbys centrale plads, Nørregaden (Nargåden), som den hed.

Kildehøjen over for Theasminde

Her er vi ca. midt på Nargåden (kryds på kortet). Midt på gaden var der et gadekær, et af i alt fem gadekær i det gamle Vejlbys. Det kaldtes "den nejerst dam" eller "Sørensens dam". Sørensens var manden i gården Theasminde, som vi ser på den anden side af Nordlandsvej. Det er den ældste gård i Vejlbys, ja, Henrik Larsen, som har skrevet "Vejlbys sogns landbohistorie", mener, at den sammen

med sine to nabogårde udgjorde det allerførste Vejlbys tilbage i vikingetiden. Byen ved vejen, vadestedet, som navnet betyder, og Theasminde var den gård, der lå nærmest vadestedet. En overgang var den også den største gård i byen og den ældste slægtsgård. Familien Sørensen har ejet den siden 1759 og sidder endnu i stuehuset. Schouby Sørensen hedder de nu, for en af mændene giftede sig med en datter af den berømte Robertus Schouby, Vejlbys første sognerådsformand, som skal have gravet guld i Amerika.

Oven for Theasminde, hvor Bakkekammen nu ligger, lå Bakkegården, som blev købt af overlæge Geert Jørgensen, København, og udstykket allerede i 30'erne. Tæt sammenbygget med disse to gårde lå den oprindelige Fredenslund (matrikel nr. 3), som tidligt blev flyttet ned på Mosevej til det sted, vi har set tidligere på turen. Oven for en mindre rad på sydsiden af Nørregaden lå en fjerde gård, nemlig Vejlbys Østergård, som blev flyttet østpå ned på sin mark, hvor nu biblioteket ligger. Biblioteket blev rejst på tomten, da Vejlbys Østergård var brændt i 1951. Den var som flere andre gårde på det tidspunkt blevet købt af kommunen med henblik på udstykning. Endelig lå der på vestsiden af Nørregaden en femte gård, Høvsagergård (se kortet!), også en stor gård, som tidligt blev flyttet ud på sin mark, et stykke neden for Tværmarksvej. Den ældste gård brændte nemlig i 1855, hvor hele fire gårde brændte på én gang. Det begyndte oppe i gården Nyholm, som lå oppe øst for "Oasen", hvor der stadig står et pæretræ. Det var søndenvind så gnisterne blæste over på Vejlbys Østergård, der også brændte ned til grunden. Derfra fortsatte ilden til Høvsagergård og videre til Lindegården. Også mange af gadehusene gik med i købet. Heldigvis indebrændte kun en person, en karl i Nyholm, som de fandt på møddingen midt på gårdspladsen.

Det øverste af Kildehøjen er den forbindelse mellem Nørregaden og det største parti af Vejlbysgade omkring Fiildammen, byens største gadekær. Dette stykke gadejord fik senere, da al gadejord blev udstykket til private lodder, og gaden som fællesareal forsvandt, navnet Mosevej. Da Vejlbys Centervej blev anlagt i 1968-69 blev vejstykket spærret af og adgangen til Fiildammen spærret. Vi går nu hen på Tværmarksvej. Navnet kommer af, at vejen gik på tværs af gårdenes marker, der jo alle gik helt ind til gården i byen.

Først på Tværmarksvej ved Niels Møllers hus

Niels Møllers hus er meget gammelt, siger han, og han ved besked, for han er bygningsinspektør. Måske er det i sin kerne resten af Høvsagergård. Gården blev som sagt flyttet ned på sin mark, nogenlunde hvor den nederste gård i Kildehøjen ligger, den, vi gik igennem. En af de sidste ejere var Peter Jessen, som var sognerådsformand omkring 1930, da den første byplanlægning fandt sted i Vejlbys-Risskov kommune med lektor Regnar Knudsen som ankermand. Peter Jessen var til forskel fra de andre gårdmænd konservativ og derfor gode venner med rigmændene nede i Risskov. Det var i hans tid, at Risskov skole blev indviet og Skolevangen udlagt med runddelen og Vestre og Østre Strandallé. Det var ikke alt for klogt lavet, men ikke nogen skandale som den, der fandt sted i 1960'erne.

Tværmarksvej ved overgangen mellem Istervejen (skrippen) og den nye Skolesti

De røde dobbelthuse her er private ejerboliger fra tiden lige efter krigen. Længere fremme følger Boligforeningens afdeling 5, som også er dobbelthuse, men jo altså almennyttige lejehuse. Forskellen på ejerboliger og lejeboliger var oprindeligt ikke så stor, men det blev den efter et stort boligforlig, som socialdemokraterne indgik med de borgerlige partier i 1966. Her fik de borgerlige ophævet statsstøtten til socialt boligbyggeri og loftet over huslejen. Socialdemokraterne fik til gengæld boligsikringen og en landsbyggefond, der kunne yde lån og støtte til almennyttige boligforeninger som den her i Vejlbys. Men grundværdistigningen, rentestigningen og skattefradragsregelen uddybede med årene kløften mellem ejere og lejere til det absurde. Socialdemokratiet var medskyldig i, at uligheden mellem de to boligformer blev så stor, som den

blev. Det almene boligbyggeri var med sine moderate huslejestigninger meget forskelligt fra det "frie" boligmarked, hvor huslejerne steg mod himlen. Lidt længere fremme gik Norddigesvejen fra.

Ud for det gamle Vejlbys Vestergård

Der lå to gårde ved denne del af Tværmarksvej, nemlig først Krogsgården, hvor nu fjernvarmeværket ligger, mig bekendt et reserveværk, hvis forsyninger fra Studstrupværket svinger. Krogsgården lå oprindeligt inde ved en krog af gadejorden, hvor vejen gik fra til Skejby. Efter en brand blev den flyttet ud på sin mark nord for Tværmarksvejen. Det ret nye stuehus ligger der endnu neden for fjernvarmeværket. Jeg ved ikke helt, hvad det bliver brugt til. Det hvide hus dernede er resterne af Vejlbys Vestergård, som blev flyttet ud fra byen meget tidligt, og som også brændte, hvorefter gårdmanden, Nielsen hed han vist, i 1950'erne byggede en ny gård nede ved Langengevej, hvor nu Vestergårdsparken ligger. Kun en del af stuehuset blev stående af det gamle Vestergård. Det er for nylig blevet gennemrenoveret.

Syd for Tværmarksvej har vi boligforeningens afdeling 9, Mosevænget, også kaldt Spangsvej efter den vej, der går igennem parallelt med den, vi står på. Spangsvejs i alt 35 boliger, blev opført som den fjerde afdeling i 1963. Alt sammen små rækkehuse med ret store fællesarealer, et smukt byggeri efter mine begreber.

Krydset Langengevej-Tværmarksvej

Her sluttede Tværmarksvej egentlig. Vi står på det gamle Skejbyvej, som kom inde fra byen og slog et knæk her. Længere fremme ad vejen mod Skejby lå gården Landlyst på højre side af vejen. Det var Haugaardernes gård. Her voksede to brødre op, nemlig Jakob Haugaards far, Aage Haugaard, der blev tømrermester og slog sig ned på Bækkelundsvej, og Jørgen Haugaard, som overtog Landlyst efter sin far. Jørgen, som mange måske vil huske fra Vejlbyspillet, hvor han og Hans Danielsen hørte til de bedste skuespillere, blev, da hans gård var nedlagt, portner på Studstrupværket. I de sidste mange år boede han i Kantorparken i højde med sin egen skorsten, som han sagde. Der var en overgang snak om, at dele af universitetet skulle flytte ud til Kantorparken, før det skulle videre til Lisbjerg, men det fik studenterne heldigvis forhindret. Jeg var en af dem, der slog et kraftigt slag for, at vi skulle blive i universitetsparken.

Kantorparken, som vi kan se lidt af bag ved bakken, er opkaldt efter kantoren ved Århus domkirke, som ejede en del gårde i Vejlbys. Det er moderne betonbyggeri med fladt tag fra 1960'erne. Der hører også nogle rækkehuse til. Det har ikke noget med Boligforeningen af 1943, men var almenyttige lejeboliger, indtil det hele blev udstykket til ejerlejligheder allerede i 1973.

De røde etagehuse på hjørnet er Boligforeningens afdeling 4, den næstældste afdeling efter Dybbølvej. Der er ti huse med et stort grønt fællesareal bagved. Træet på gavlen med tolv små gyldne huse på grenene skal måske symbolisere Boligforeningen og dens afdelinger, der jo gennem årene er vokset op til et helt træ. Afdeling 4 har kun 10 huse, mens boligforeningen havde i alt tolv afdelinger, før Egåafdelingen blev opført. Boligforeningen havde tidligere sit kontor oppe ved Langengevej, oven for Spangsvejs udmunding og har stadig selskabslokaler i komplekset. Resten er blevet lægehus.

Vi er for alvor i Boligforeningens område. Nede ad Langengevej til venstre ligger en af de nyeste afdelinger, afdeling 19, også kaldet Ny Langengevej. Også det er rækkehuse. På grunden var der tidligere kolonihaver bl.a. til brug for folk fra etageboligerne.

Til højre for Langengevej ligger Vejlbys Toften, bygget i årene 1984-89 med Archithema som arkitekter, det smukkeste eksempel man kan tænke sig på den stil, der kaldes funktionel tradition. Det ligner lidt universitetets bygninger, regulære enkle huse med sadeltag – dog ikke stålinduer – som er anbragt forskudt for hinanden på en naturlig måde, så de følger terrænet. Man er ikke

tvunget sammen, som tilfældet lidt er i Vejlbys Vænges og Kildehøjens gårde. Bygningerne ligger friere med trafikksikre stier imellem og tilkørsel fra Stenagervej. Der er de samme fælles faciliteter som i de andre afdelinger, bl.a. et stort fælleshus til fester, fællesspisning med videre. Vi vil nu gå et stykke ned ad Langengevej.

Langengevej lige før Vestergårdsparken

Langengevej fortsætter helt ned til mosen med en tunnel under jernbanen. Lige neden for og bagved Ny Langenge ligger der et åbent stykke land, som bl.a. bliver brugt til Vejlbys Nords årlige sommerfest, en stor begivenhed med cirkus og andre forlystelser, som har været afholdt i mange år med udgangspunkt i Ellevangskolens forsamlingshus. Den startede på skolens boldbaner og skyldes en stor frivillig indsats af områdets beboere med Knud Henriksen fra Korshøjen i spidsen. Længere nede ad Langengevej lå og ligger stadig en hel del små landejendomme enten helt op til vejen eller for enden af en sidevej. Deres jorder er for det meste udlagt til det store grønne område Mollerup skov. Den første ejendom er "Hittegodset", som har nogle marker endnu med skotsk højlandskvæg på, den næste er Martin Hammers gård og så videre. Ejendommene til højre for Langengevej er udstykket til boligbyggeri, her øverst Vejlbys toften, længere nede Tornebakkens, Flintebakkens og Krogagers rækkehuse og parcelhuse.

Vestergårdsparkens parkeringsplads

Langengevej er opkaldt efter Langengene, et langt smalt engdrag som begyndte her og strakte sig næsten helt ned til mosen. Vi skal følge det nedover gennem Vejlbys toften.

De nye hvide klodser med flade tage hedder Vestergårdsparken, opkaldt efter bondegården Vejlbys Vestergård, hvis ret nye bygninger fra 1950'erne lå der, hvor husene nu ligger. De har ikke noget med Boligforeningen at gøre og er ikke funktionel tradition som Vejlbys Toften, men ligner mere noget middelhavsagtigt end dansk byggetradition. Det er dobbelthuse som så mange andre boliger i det nordlige Århus.

Ved Fælleshuset

Fugle på en bænk er en skulptur, der kan illustrere sovebyen. Man sidder tæt sammen om natten, men flyver hver til sit om dagen. Ordet "soveby" har alle dage været et fyord i arkitektkredse. Skræmmebilledet var de kæmpestore amerikanske forstads kvarterer, hvor alt er opdelt i private parceller og ingen kender hinanden. Hvor man er nødt til at have bil for at eksistere. Ellers kan man hverken gøre indkøb eller komme på arbejde. Forfatteren Hans Jørgen Lembourn skrev om dem i 1960'erne som et eksempel på, hvordan ønsket om en unik tilværelse på den private parcel ikke førte til andet end konformitet. I Århus kan Skjoldhøjparken i Hasle være et eksempel. Mange af 1950'ernes og 60'ernes arkitekter mente, at man i stedet skulle indrette forstæderne med store etageblokke med grønne arealer imellem, så man kunne flytte byetageejendommens fællesskab ud i den friske luft. Man gjorde det i stor stil i Østeuropa. Den fritliggende boligblok var et kommunistisk ideal. Også mange danske toneangivende arkitekter var kommunister. Men boligblokkene fungerede ikke efter hensigten hverken i Danmark eller Østeuropa. De grønne stormomsuste arealer imellem dem blev ikke brugt til noget. Folk isolerede sig i deres lejligheder, og mange udmærkede boligblokke blev til slum. Gjellerupplanen f.eks. I 70'erne blev idealet i stedet en tæt-lav bebyggelse som Boligforeningens Spangsvej, og man byggede noget, der skulle ligne den gamle danske landsby med fællesskab og fælles faciliteter, oven i købet med kirke og skole samlet og med små butikcentre som i Vejlbys Nord. Men det opstod der også en opposition imod. Andre arkitekter kaldte det landsbyromantik. Man kan, hed det, nu engang ikke genskabe et landsbymiljø i et kvarter, hvor folk kører på arbejde langt væk om dagen og har travlt med børn og TV om aftenen. Det lader sig ikke gøre at lave en soveby om til en landsby, som Vejlbys var det i

gamle dage med masser af arbejdspladser. Sovebyen er et vilkår. Der er ingen arbejdspladser, i hvert fald ikke nok. Fuglene er nødt til at flyve hver til sit hver morgen. Hvad skal vi andre sige til den diskussion? Jeg tror, det er begrænset, hvad arkitekter og deres byggeri kan udrette. Dem, det kommer an på, er de mennesker, der kommer til at bo i byggeriet. Der skal være nogen, der gør noget for fællesskabet og laver et forsamlingshus, en fælles udflugt, en revy eller hvad ved jeg. En gård i Vejlbj Vænge kan blive lige så øde som en opgang i Gjellerupplanen, hvis ikke der er nogen, der gør noget og folk slutter op om dem. Det er de levende stene, det komme an på, i et boligbyggeri såvel som i kirken. Døde stene udretter ikke meget i sig selv. Vejlbj Toftens fællesbygninger er malet i mørke farver, så de er til at finde. Her har vi Vejlbj Toftens store fælleshus med både gildesal, spisesal og terrasse udenfor. Det fungerer efter sigende vældig godt.

Fælleden mellem afdeling 11 og 17

Vi følger stadig Langengenes gamle forløb ned over Krogsgårds marker. Afdeling 17 med fortrinsvis små ungdomsboliger ligger på den anden side. Byggeriet til højre hører til det ældste Vejlbj Toften.

Vi er igen kommet ind i højhusenes periode. Der bliver bygget højt over for Veri Centeret. Vejlbj Skole skal rives ned i år, og der skal opføres blokke på højde med Veriparkens på grunden. Der skal også være højhuse langs Vikærsvej, hvor IBM's gamle bygninger ligger, og hele vejen på sydsiden af Skejbyvej over for Kantorparken og skal der være etageblokke på op til seks etager. Beboerne i Kantorparken protesterer alt, hvad de kan, selvom de selv bor i etageejendomme. Lige som beboerne i Gammel Vejlbj også har gjort det mod højhusene ved kirken. Her i Vejlbj Nord skal vi prise os lykkelige for Boligforeningen af 1943. Den har med sine tæt-lave almene boliger gjort meget godt for Vejlbj Nord.

Oven for busterminalen

Alting i Vejlbj Nord er indrettet på biler, men der findes jo også kollektiv trafik, først 7'eren så 13'eren og nu 1A, og nede gennem industrikvarteret kommer letbanen til at fungere med holdeplads på Torsøvej. Den kollektive trafik er nødt til at fungere bedre og bedre. Det er efterhånden sværere og sværere at komme frem i sin bil.

Neden for holdepladsen ligger supermarkedet Meny. Det var før en Spar-butik indrettet af købmand Schjødt, som flyttede herover fra torvet ved Korshøjen, hvor han i sin tid havde afløst købmand Olsen. Længere nede har vi boligkvarteret omkring Tornebakken, Flintebakken og Krogager, som alt sammen er bygget efter 1980. Det ses bl.a. af vejnavnene. De er ikke hente fra Samsø, som sognerådet i sin tid gjorde det med Jellebakken, Elmsager og Kanehaven. Århus kommune, som overtog navngivningen efter kommunalreformen 1970, brugte i stedet for gamle lokale marknavne som Krogagre, som sognerådet i sin tid ignorerede.

Vi går nu over Stenagervej tilbage til Ellevang kirke og får en forfriskning på menighedsrådets regning.

På det gamle Norddagesvej

I træerne bag os ligger først en ungdomsskole eller ungdomsklub ved navn "Vrukken" og barakken her foran var tidligere vuggestue. Den bruges nu af skolen til eksamenlokaler m.v. Her står jeg på det gamle Norddagesvej, som dannede skel mellem Ellevangen mod vest og Mønnenvangen mod øst. Som I kan se, ligger hverken Ellevangskolen eller Ellevang kirke i Ellevang.